

БУРДОНОСОВА М.А.

к.ю.н., завідувач кафедри теорії держави і права юридичного факультету ДВНЗ «Міжгалузева академія управління»

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ КРИЗИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Правовий нігілізм як напрям суспільно-правової думки, що виникає на певному історичному етапі розвитку суспільства, відкидає соціальну цінність права, культивує негативне ставлення до нього та належить до стійких проявів деформації правосвідомості населення, має безліч детермінант свого виникнення та розвитку. Однією з таких причин, що найбільше стимулює та «підживлює» зазначене явище є політико-правова криза в суспільстві, коли перед народом стоїть вибір шляху подальшого розвитку та розбудови держави.

Загострення, і без того складної, політичної ситуації в Україні, в результаті якої посилилась критика державної влади через зневіру в можливостях органів влади вплинути на ситуацію за допомогою правових норм призвели до збільшення нігілістичних поглядів серед населення. Крім того, супутні фактори кризи, такі як беззаконня, соціальні негаразди та соціальна незахищеність громадян також сприяють укріпленню правового нігілізму, який набуває масового характеру.

Необхідно зазначити, що схильність до зламу стереотипів, заперечення нав'язаних обмежень завжди була притаманна людині й випливає з самої її природи, є одним із способів світосприйняття. Ставлення людини до світу можна виразити формулою взаємозалежності, до того ж воно здійснюється через проблему вибору способу, яким людина прагне сягнути власних життєвих горизонтів. Реалізацію цього способу пізнання вона здійснює на індивідуальному рівні, проте розгортає його як загальнозначущий. Різноманітні уявлення людини про себе, у яких наявні її прагнення та ідеали часто виступають джерелом культурних перетворень. Немає універсальної концепції людини, за якої її сутність формувалася б в усталених термінах і визнавалася беззаперечною [1, с. 65]. Навпаки, людина постійно перебуває у пошуку, у боротьбі між крайнощами, завжди стоїть перед вибором – піддатися руйнівній дії нігілізму або розвиватися та самовдосконалюватися.

У суб'єктивній свідомості людини, що все ж піддалася нігілістичному впливу на індивідуальному рівні нігілізм розвивається за такою схемою: 1) пошук ідеалу; 2) з'ясування неможливості його втілення; 3) усвідомлення гонитви за ідеалом як самообману; 4) викриття оман, спричинених покладанням та утриманням ідеалу як цінності. Наслідком зазначеного є можливість свавільних нігілістичних проявів людини.

Нігілізм на суспільно-груповому рівні як заперечення існуючих норм, обмежень та заборон має складну структуру і проходить кілька стадій. Спочатку це можуть бути просто сумніви, скептичне ставлення

до норм моралі, культури, мистецтва, потім критичне ставлення до них, і, нарешті, повне заперечення попередніх традицій, цінностей, норм поведінки [2, с. 13].

На рівні масової та групової свідомості правовий нігілізм визначається як узагальнена стійка соціальна настанова, яка складається з багатьох індивідуальних (персоніфікованих) настанов. Це ніби зворотна психологічна реакція на зовнішні подразники з боку суб'єктів права та всього суспільства в цілому [3, с. 66]. Багаторазові «зіткнення» громадян з нормами права, які не принесли бажаних результатів, формують негативне ставлення як до посадовців, які застосовують ті чи інші приписи, так і до самих цих приписів.

Окремо виділимо думку П. О. Горохова, який розглядаючи соціальну природу правового нігілізму, зазначає, що це явище є сукупністю двох взаємопов'язаних та взаємозалежних сторін: заперечення державою права як свого самообмеження та відторгнення народом нав'язаних йому правових норм [4, с. 148]. Однак, однією з важливих ознак держави є її нерозривний зв'язок з правом [5, с. 65]. Тому твердження про заперечення державою права як свого самообмеження є дискусійним. Держава не може існувати без права або здійснювати поза ним свою діяльність. Засобами права визначається місце, роль, функції блоків державного механізму, принципи їх взаємодії, забезпечується раціональна побудова структури держави.

Вважаємо, твердження П. О. Горохова більшою мірою стосується іншої ознаки держави, а саме наявності публічної влади, тобто влади відокремленої від суспільства [5, с. 63]. Відокремлений державний апарат, що не збігається з суспільством, у кризовій ситуації може стати його антиподом, породжуючи серйозні протиріччя між народом і владою, впливаючи на розвиток правового нігілізму. У інших обставинах суспільство є системою, у яку державний апарат вписується досить природно, діє адекватно суспільним потребам й інтересам. Це суспільство вважається сильним громадянським, а держава – правовою. На жаль, прикладів такої взаємодії в Україні небагато.

Залежно, від того, які цінності заперечуються чи про яку сферу знань ідеться, нігілізм може бути моральним, естетичним, правовим, політичним, ідеологічним, релігійним. На основі аналізу етапів розвитку нігілістичних ідей та поглядів, запропонованого М. О. Месіловим, що характеризуються циклічністю та є однаковими для будь-якого виду нігілізму [6, с. 9], спробуємо проаналізувати сучасний стан правового нігілізму в Україні.

На першому етапі виникає невдоволеність існуючим правовим порядком, відбувається його переоцінка. Цей процес можна назвати старінням, відмиранням чи втратою суспільної цінності. Відмова від старих стереотипів, ідеалів та концепцій дає поштовх до розвитку нових. На цьому етапі відторгнення старого має масовий характер. Частка нігілістичних поглядів у суспільстві є високою, але не максимальною.

Другий етап – виникнення інноваційної ідеї. Можна стверджувати, що це етап, на якому нігілістичні погляди в суспільстві досягають свого максимуму. Його особливістю є подвійний нігілізм, з одного боку, це нігілізм більшої частини суспільства, що полягає у прагненні змін, з другого – мінімальний нігілізм опонентів, людей, які задоволені існуючим станом речей (традиціями) та яких не влаштовує новація, що пропонується.

Третім етапом є прийняття збалансованого рішення. Це переломний період. Частка нігілістичних поглядів у суспільстві мінімальна, оскільки старе перестало існувати і заперечувати вже нічого. Як правило, після прийняття такого рішення інтереси більшості населення враховані, але залишається невелика частина незадоволених. Це відбувається тому, що неможливо врахувати все різноманіття поглядів одночасно.

Четвертий етап – динамічний чи перехідний. Відбувається поступове збільшення нігілізму в суспільстві. Таке зростання зумовлене плином часу та є неминучим. Поступово суспільство починає відмовлятися від збалансованого варіанта, який задовольнив його в певний момент. Це пов'язано як з розвитком суспільства загалом, так і окремих індивідів. Результатом цих змін є масовість нігілістичних поглядів, що призводить суспільство до переоцінки та змушує шукати нові рішення.

Близьким до такого чотириетапного розвитку нігілістичних ідей є розвиток революційних ідей. У такі періоди нігілізм має відносно прогресивне значення для різних визвольних рухів, їх ідеологів та учасників, буває найбільш радикальною формою вираження суспільного протесту, заперечення застарілих соціальних та ідеологічних норм. До того ж боротьба проти тиранії, диктатури, сваволі правителів не є нігілізмом у власному значенні цього слова. Нігілізм у даному випадку є однією із рушійних сил цих процесів.

Аналізуючи вищевикладене, зазначимо, що події, які відбулися останнім часом в Україні (кінець 2013 р. - початок 2014 р.), викликали глибоке розчарування та зневагу населення в діях влади, загостривши соціальні протиріччя до найвищої точки невдоволеності. Соціальні настрої тепер характеризуються особливим видом «заперечення» – нігілізмом відносно влади, зневірою в її здатності врегулювати ситуацію в країні правовими засобами, знайти компроміс та мирно вийти з кризи. Крім того, посилюється і нігілізм відносно права, оскільки, на жаль, населення спостерігає приклади нехтування основними правовими, конституційними принципами з боку влади, а допустимі, правові способи налагодження діалогу між політичними силами не дають бажаного результату.

Однак слід зазначити, що недосконалість та суперечливість норм права, викликаючи їх нігілістичну оцінку, стає джерелом та рушійною силою для пошуку нових правових рішень. Це так званий зворотний зв'язок, оцінка населенням роботи владних структур та їх реальних дій, ступінь правового нігілізму є свого роду «лакмусовим папірцем», показником стану суспільства та держави. З цієї позиції правовий нігілізм

можна розглядати як специфічний соціальний індикатор, який вказує напрям для усунення негативних тенденцій в державно-правовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Лютий Т. В. Нігілізм: анатомія Ніщо / Тарас Володимирович Лютий. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 296 с.
2. Новиков А. И. Нигилизм и нигилисты. Опыт критической оценки / Авраам Израилевич Новиков. – Л. : Лениздат, 1972. – 296 с.
3. Сазонов В. Г. Понятие правового нигилизма / В. Г. Сазонов // Государство и право. – М., 2004. – № 12. – С. 66–70.
4. Горохов П. А. Социальная природа правового нигилизма / Павел Александрович Горохов. – Оренбург : Оренбургский гос. ун-т, 1998. – 152 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / [Зайчук О. В., Заєць А. П., Журавський В. С. та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
6. Месилов М. А. Правовой нигилизм : учебн. пособ. / Максим Александрович Месилов / [общ. ред. А. П. Печников]. – М. : Моск. городск. ун-т управления Правительства Москвы, 2006. – 48 с.